

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

ריחק גיחותיו חייב קירב גיחותיו לא כל שכן

במשנה במסכת בבא קמא (כג: שנינו: איזהו [שור] תם ואיזהו מועד, מועד - כל שהעידו בו שלשה ימים, ותם - משיחזרו בו שלשה ימים, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר, מועד - שהעידו בו שלשה פעמים, ותם - כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח, ע"כ. מבואר שנחלקו רבי יהודה ורבי מאיר, אימתי נעשה השור מועד, לדעת רבי יהודה הוא כשנוגח שלשה ימים, ולדעת רבי מאיר כשנוגח שלשה פעמים, ואפילו אם היו ביום אחד.

ובגמרא מבואר טעמו של רבי יהודה, שכן בפסוק נאמר (שמות כא לו) "או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום ולא ישמרתו בעליו שלם ישלם שור תחת השור והמת יהיה לו". ודרש רבי יהודה: 'תמול מתמול' - חד, 'שלשום' - תרי, 'ולא ישמרתו' - האידנא חייב [ונחלקו הראשונים אם חייב בפעם השלישית או רק בפעם הרביעית, ראה ברש"י ובתוספות על אתר], הרי שהפסוק עוסק בהעדאה של שלשה ימים.

ובדעת רבי מאיר איתא בברייתא (כג: כד): אמר רבי מאיר, ריחק גיחותיו [- בג' ימים] חייב [- כדרשת רבי יהודה], קירב גיחותיו [- בג' ראיות ביום אחד] לא כל שכן. ובדחיית קל וחומר זה מביאה הברייתא את תשובת חכמים לרבי מאיר: זבה תוכיח, שריחקה ראיותיה - טמאה, קירבה ראיותיה טהורה [- שנאמר "כי יזוב זב דמה ימים רבים", ודרשו (תו"כ פ' מצורע) 'ימים' - שנים, 'רבים' - שלשה, שרק בג' ראיות בג' ימים טמאה, ואילו בראיית ג' ראיות ביום א' אינה אלא שומרת יום כנגד יום]. אמר להן [- רבי מאיר], הרי הוא אומר "וזאת תהיה טומאתו בזובו" - תלה הכתוב את הזב בראיות ואת הזבה בימים [- ומשום גזירת הכתוב הוא דלא דרשין קל וחומר], ע"כ.

מחלוקת הפוסקים בחזר תשעים פעמים על הזכרת גשם ומסופק אם אמר

ובטור (או"ח סימן קיד) לגבי הזכרת גשמים באופנים שאם טעה חוזר לראש, הביא דברי היחשמי שכתב שאם התפלל ואינו יודע אם הזכיר אם לאו, אזי קודם שלשים יום - חזקה מה שהוא למוד מזכיר, מכאן ואילך - מה שצריך מזכיר. ולכן פוסק הטור: הילכך, עד שלשים יום אם ספק לו אם הזכיר אם לאו, צריך לחזור, דמסתמא לא הזכיר.

ומוסיף הטור ומביא את מנהגו של המהר"ם מרוטנבורג בענין זה: וה"ר מאיר מרוטנבורק, היה רגיל לומר בשמיני עצרת ברכת 'אתה גבור' תשעים פעמים, עד 'משיב הרוח ומוריד הגשם', כנגד שלשים יום שאומר אותו שלש פעמים בכל יום, ועכשיו אם היה מסופק אין צריך לחזור. וראייתו, מפרק כיצד הרגל דאמר גבי שור המועד, 'ריחק גיחותיו חייב, קירב גיחותיו לא כל שכן', הכא נמי כיון דאחר שלשים יום אם הוא מסופק אין צריך לחזור, כל שכן תשעים פעמים ביום אחד.

אמנם מאידך מביא הטור את דעת ה"ר פרץ ז"ל שכתב ש'לא חזינא לרבנן קשישי דצרפת דעבדי הכי'. ובדחיית ראייתו של המהר"ם כתב ה"ר פרץ: שאין הנידון דומה לראיה, דהתם טעמא משום שהוחזק ליגח, ואם הוחזק בשלש רחוקות כל שכן בשלש קרובות. אבל גשם שנתקן בתפילה והדבר תלוי בהרגל לשון, לא אמרין הכי. ומסיים הטור: ואדוני אבי הרא"ש ז"ל, היה נוטה לסברת ה"ר מאיר מרוטנבורק. [ודעת המהר"ם והר"פ הובאו בתשב"ץ קטן סימן רכה].

ובשולחן ערוך (ס"ט) כתב: אם ביום ראשון של פסח אומר ברכת 'אתה גבור' עד 'מוריד הטל' תשעים פעמים, כנגד שלשים יום שאומר אותו שלשה פעמים בכל יום, ומשם ואילך אם אינו זכור אם הזכיר גשם - הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם ואינו צריך לחזור. והרמ"א הוסיף שכן הדין אם אמר בשמיני עצרת תשעים פעמים 'אתה גבור' עד 'מוריד הגשם', אם נסתפק אחר כך אם הזכיר או לא, חזקה שהזכיר. דהיינו שפסוק השו"ע והרמ"א בדברי הטור בשם המהר"ם ובנטיית הרא"ש, ודלא כה"ר פרץ ז"ל.

ביאור האבודדהם ומהר"י אבהב בחילוק רבינו פרץ בין שור מועד להזכרת גשם

נמצאנו למדים שנחלקו הפוסקים האם כשם שבשור המועד אמר בגמרא קל וחומר, אם ריחק גיחותיו חייב קירב גיחותיו לא כל שכן, או שסברא זו שייכת דוקא בשור המועד "משום שהוחזק ליגח", אבל לענין הזכרה אין לומר כן כיון ש"הדבר תלוי בהרגל לשון". וצריך להבין שורש מחלוקתם, מדוע יש לדמות דין הזכרה בתפילה לשור מועד, ומדוע לא נדמה.

בביאור סברת רבינו פרץ שחילק בין שור המועד להזכרת גשם, הביא הבית יוסף את דברי האבודדהם (עמ' קט) שביאר בדעתו, שהוא סברא פרטית דוקא לגבי הזכרת גשם, שכיון שהדבר תלוי בהרגל לשון, ממילא "אע"פ שהרגיל לשון לומר מתחילת אתה גבור עד משיב הרוח לבדו בלא ברכה ראשונה דמגן [- מגן אברהם], לא היו חזקת הרגל כשמתחיל להתפלל בסדר ברכת מגן ואח"כ אתה גבור". ולומר תשעים פעמים מתחילת ברכת מגן אברהם, אינו יכול, שהרי אינו יכול להזכיר את השם, ואם יאמר ה' בכינוי לא תתרגל לשון אלא להזכרה בכינוי.

ביאור אחר בסברת הר"פ מביא הבית יוסף בשם "רבינו הגדול מהר"י אבהב ז"ל" שהוא כתב בטעמו של ר"פ "משום דלא דמי, דהתם שהוא לטבע רע - שזה השור הוא נגחן - הנה כשיעשה הנגיחה בקרוב, מורה שהוטבע בו זה בקנין, מה שאין כן אילו היה עושה אותו בהרחקה, שיש לנו לומר בכל אחד מהם 'מקרה הוא'. אבל כאן, הדבר תלוי בהרגל הלשון, והלשון אינו מורגל כל כך כשיעשה דבר בקירוב". אמנם מהר"י אבהב עצמו מביא את דברי הרא"ש הנוטה כדעת המהר"ם, וכתב על כך ש"נראה בדבריו", וזאת משום שכן יש לדמות בין המקרים "שהרי הרגל הלשון אינו אלא מצד הטבע המורגל באדם, והרי הוא כמו שור נגח".

הרגל

הלשון

בחזרת צ'

פעמים

יום ראשון י"ג כסלו

בבא קמא דף כד

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

"נראה
בביאור
דברי
מהר"י
אבוהב
בדעת
הר"פ,
שאינ כוונתו
לחלק בין
'ראיה על
טבע השור'
ובין 'הרגל
הלשון',
כי אם בין
'הרגל טבע
בהמה'
ל'הרגל
הלשון'."

חקיית האחרונים אם נגחת ג' פעמים היא 'סיבה' או 'סימן'

והנה חקר האחרונים בביאור ענין 'שור מועד', אם גדרו הוא שאחר ג' פעמים שנגח נעשה טבעו ל'מועד', או שאחר שנגח ג' פעמים הרי בידינו ראיה ששור זה טבעו הוא שהוא 'מועד'. דהיינו, האם נגחה ג' פעמים היא 'סיבה' להיותו מועד, שאף שהיה תם בתחילה אך אחר שהרגיל עצמו לנגוח – הרי הוא מועד. או שמא נגחת ג' פעמים אינה סיבה כי אם 'סימן' לכך שזה טבעו של השור.

ובפשטות היה נראה שזוהי סברת מהר"י אבוהב בביאור דברי רבינו פרץ, לחלק בין 'הרגל הלשון' ש'אינו מורגל כל כך כשיעשה דבר אחד בקירוב', ובין 'טבע רע שהוא נגחן' ש'כשיעשה הנגיחה בקרוב 'מורה' שהוטבע בו זה בקנין, מה שאין כן אילו היה עושה אותו בהרחקה, ש'יש לנו לומר' בכל אחד מהם 'מקרה הוא'. דהיינו, שהרגל הלשון הוא הקנאה עבשווית, ובזה יש לומר שכשעושה דבר אחד בקירוב אינו קונה הרגל בלשון לדבר כן, משא"כ בנגיחה הרי הוא גילוי על טבע השור שהוא נגחן, וכשעושה כן בקירוב הרי זה 'מורה' שהוטבע בו זה בקנין' יותר מאם עושה כן בהרחקה שאז 'יש לנו לומר בכל אחד מהם מקרה הוא' ואין לנו 'ראיה' ו'סימן' ממעשיו שהוא נגחן בטבע.

אמנם אם אכן זו כוונת מהר"י אבוהב, אם כן תמוה מדוע חלק על סברת הר"פ ונקט כדעת הרא"ש, כשהוא מדבמה בין טבע השור להרגל הלשון, "שהרי הרגל הלשון אינו אלא מצד הטבע המורגל באדם והרי הוא כמו שור נגח", והלא לא זו היתה סברת הר"פ, שכן אפילו שהרגל הלשון הוא גם מצד הטבע המורגל באדם, אך עדיין יש לחלק בין הרגל עבשווי, שאינו נעשה מורגל בדבר כשנעשה בקירוב, ובין הרגל ישן שמתגלה עבשווי ששור זה הוא שור מועד, שזה מתגלה כשנעשה הדבר בקירוב יותר מכשנעשה בהרחקה – שיש לתלות בכל פעם שהוא מקרה.

חילוק מהר"י אבוהב בין 'הרגל טבע בהמה' ל'הרגל הלשון' ולא בין 'סיבה' ל'סימן'

ולכן נראה ברוך שסברת מהר"י אבוהב בביאור דעת ר"פ שונה היתה, ואין כוונתו לחלק בין 'ראיה על טבע השור' ובין 'הרגל הלשון', כי אם בין 'הרגל טבע בהמה' ל'הרגל הלשון', שלגחם לכך "שהוטבע בו זה בקנין" מועיל יותר כשנוגע בקירוב שלש פעמים, ואילו הלשון "אינו מורגל כל כך כשיעשה דבר אחד בקירוב". ועל כך מקשה מהר"י אבוהב שאף "הרגל הלשון אינו אלא מצד הטבע המורגל באדם", וכשם שמוטבע בו טבע הנגיחה בשלש פעמים רצופות, כך גם נעשה הרגל לשון באמית תשעים פעמים רצופות.

ואם כן, הרי שעלה בידינו ביאור נוסף בביאור חילוקו של רבינו פרץ, מלבד חילוק האבודרהם שבהוכחת גשם אינו מתחיל מתחילת התפילה אלא רק בברכת 'אתה גיבור', ומלבד חילוק המהר"י אבוהב בין 'הרגל טבע בהמה' ל'הרגל הלשון', והוא החילוק שנתבאר בתחילה בדעת מהר"י אבוהב, בין 'ראיה על טבע השור' ובין 'הרגל הלשון', ששינוי טבע נעשה בריחוק זמן יותר מבקירוב, ואילו ראיה על טבע יש בקירוב זמן יותר מבריחוק שאפשר לתלות במקרה.

אמנם הט"ז בהביאו דברי הבית יוסף בשם מהר"י אבוהב, העתיק לשון בשינוי קצת, וכתב: דשאני גבי שור שהוא לטבע רע, שזה השור כשעושה הנגיחה בקירוב מורה שטבעו כן, מה שאין כן אילו עשה בהרחקה היה לנו לומר 'דרך מקרה הוא'. אבל כאן הדבר תלוי בהרגל הלשון, אינו מורגל כל כך כשיעשה דבר אחד בקירוב, ע"כ. הרי ששינה לשון "כשיעשה הנגיחה בקרוב מורה שהוטבע בו זה בקנין", וכתב תחת זה "מורה שטבעו כן", ומשמע לכאורה שהחילוק הוא בין 'סיבה' ל'סימן' ולא חילוק בין 'הרגל טבע' ל'הרגל לשון', ותמוה אם כן מדוע הסכים מהר"י אבוהב לנטיית הרא"ש, הלא אף ש'הרגל הלשון' תלוי בטבע, אך עדיין יש לחלק בין נגיחה שאינה אלא גילוי על טבע השור, ובין הזכרה שצריך להרגיל הלשון בטבע, וצ"ע.

קושיית האחרונים שקל וחומר זה נאמר בדעת רבי מאיר וקיימא לן כרבי יהודה

ובעיקר ראיית המהר"ם, הקשו המגן אברהם (ס"ק יג) והט"ז (שם) וכן הביא המג"א שראה אח"כ שהקשה כן השל"ה (סוף ענייני תפילה בהגה"ה), שהרי במשנה בבבא קמא נחלקו בדבר רבי יהודה ורבי מאיר, וקל וחומר זה הלא מובא הוא בדעת רבי מאיר הסובר שמועד הוא גם בנגח שלש נגיחות באותו יום, ואילו רבי יהודה סובר ש'מועד כל שהעידו בו שלשה ימים' דוקא, וכמו שדרשו כן מהפסוק 'תמול שלשום'. ונמצא שלדעת רבי יהודה אין אומרים קל וחומר זה, וכיון שקיימא לן (חו"מ סימן שפט ס"ה) כדעת רבי יהודה – שוב איך נוציא הלכה מקל וחומר זה שאינו נפסק להלכה.

ואף שהגמרא דרשה כרבי יהודה מזבה, כתב הט"ז שלדעת רבי יהודה דין זה אינו בזבה דוקא אלא נלמד גם לשאר מקומות [שהרי הגמרא מביאה את תשובת רבי מאיר להוכחה מזבה, שדין זה הוא גזירת הכתוב בזבה, ורבי יהודה החולק על רבי מאיר יסבור שאין זו גזירת הכתוב אלא למדים מזבה לכל מקום].

דברי הב"ח שעיקר טעם המהר"ם משום "דסברא אלימתא היא" אף שאין ראיה גמורה משור

והב"ח כתב: נראה לפע"ד דלא נעלם מעיני הר"ם מרוטנבורק דחיית ראיה זו בכמה דיחויים [כלומר, שאפשר לדחות את ראייתו בכמה דרכים, הם ד' האופנים שמכרו לעיל, סברת רבי דוד אבודרהם, מהר"י אבוהב, העתקת הט"ז בדברי מהר"י אבוהב, וקושיית המג"א והט"ז שהק"ו הוא לדעת רבי מאיר דלא קיי"ל בוותיה]. אלא עיקר טעמו דסברא אלימתא היא, דכשהרגי לשון תשעים פעמים זו אחר זו, דשוב לא יהא טועה לומר היפך הרגל לשון. אלא שהביא סמך לזה משור שנגח, דאע"פ שאינה ראיה גמורה, זכר לדבר מיהא איכא, עכ"ל הב"ח.

החידוש היומי מוקדש
לעילוי נשמת

קדושי שמחת
תורה תשפ"ד

ולישועת כלל ישראל
במהרה